

Gál Enikő

Agrárjogi Tanszék

Témavezető: Réti Mária habil. egyetemi docens

A Kolozsvári Gondoskodó Társaság: a modern szövetkezeti forma előfutára

A Kolozsvári Gondoskodó Társaság a nemzetközi szövetkezeti alapelvek
tükrében

Mottó: *"A kolozsvári Gondoskodó Társaság nemcsak a Magyar banktörténelemben jelentős, mint a legelső magánalapítású és egyben a legrégebb Magyar pénzüzet, hanem eredeti szövetkezeti jellegénél fogva egyetemes szövetkeztörténeti szempontból is figyelemt érdemel.*

(...) Abban az időben, amikor Farkas Sándor a Gondoskodó Társaságot megalapítja, sem nálunk, sem külföldön nem találunk egyetlen olyan intézményt, amely a modern szövetkezethez annyira közel állna, mint a kolozsvári Gondoskodó Társaság. (...) jogi felépítésében sokkal közelebb áll a modern szövetkezethez, mint az 1844. évben alapított rochdalei takácsok szövetkezete, melyet pedig a tudomány az első modern szövetkezetnek tekint."

Bevezetés

Bölöni Farkas Sándor – jogász, szépíró, művelődéspolitikus és reformer – a XIX. századi erdélyi polgári haladás egyik kimagasló alakja volt. Mély elkötelezettséggel fordult a demokrácia és szabadság felé és markánsan foglalt állást a feudalizmusban gyökerező rendi világ és az öröklött jogok fenntartása ellen. Elítélendőnek tartotta azt a gazdagságot, amelyhez „*az elnyomott jobbágy verejtéke*” tapadt, viszont teljes mértékben pártfogolta és elismerte azt a vagyonosodást és gazdagodást, amely „*személyes szorgalom és igyekezet eredménye*”.² Bölöni Farkas a polgárosodás, a kis tőkével rendelkezők boldogulása és a kölcsönös segítségnyújtás eszméje

¹ Dr. OBERDING József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság, in: Erdélyi Múzeum 1934, Új folyam 5. (39.) kötet 1-6. sz., at: Erdélyi Digitális Adattár (http://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/27830/EM_1934_1-6_06_Oberding_Jozsef_Gyorgy-A_Kolozsvari_Gondoskodo_Tarsasag.pdf?sequence=1) utolsó letöltés: 2016. március 30.)

² EGYED Ákos: Gazdasági gondolkodás Erdélyben a XIX. században, in: Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX.-XX. század), Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár 2001, 37-38.

iránti elköteleződésének és az ezért való tenni akarásának köszönhetően válik a „közjó szolgálata életvitelét is motiváló, elsodró erővé”.³

A Bölöni Farkas Sándor által alapított Kolozsvári Gondoskodó Társaság, mint a legrégebbi magyar pénzügyi intézet nem csupán banktörténeti szempontból nagyon jelentős, de sajátos szövetkezeti jellegénél fogva, szövetkezettörténeti szempontból is kitüntetett figyelmet érdemel.

Dolgozatomban rávilágítok arra, hogy az 1825-ben alapított Gondoskodó Társaság, mint a legelső magán alapítású magyar takarékpénztár, megelőzve az 1844-ben, a rochdale-i takácsok által alapított szövetkezetet⁴, magán viselte a modern szövetkezeti forma jegyeit. Azok a szövetkezeti alapelvek, amelyek „Rochdale-i Alapelvekként”⁵ nevesítettek és mind az európai, mind a nemzetközi szövetkezeti mozgalmat meghatározták, már itt a Gondoskodó Társaság Alapszabályában megjelentek.

A Rochdale-i elvek a szövetkezeti szabályozás szempontjából kiemelkedő jelentőségűek, mert ezek a rendező elvek képezik a mai napig mind a nemzetközi, mind az európai és a hazai szövetkezeti szabályozás alapját és juttatják érvényre a valódi szövetkezetek alapvető specialitásait.⁶

Mind a társulási cél, mind a működési elvek, mind a vagyonjog tekintetében megállapítható, hogy a Gondoskodó Társaság a modern szövetkezeti mozgalom előfutára. Oberding József⁷ elemzésére is figyelemmel arra a következtetésre juthatunk, hogy a Gondoskodó Társaság jogi felépítettségében és erkölcsi tartalmában jelentős egyezőségeket mutat a modern szövetkezeti formával.

³ IMREH István: Bölöni Farkas közhasznú élete. In: Erdélyi Múzeum 1996. 1-2. sz., 115. (http://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/25291/EM_1996_1-2__010_Imreh_Istvan-Boloni_Farkas_Sandor_kozhasznu_elete.pdf?sequence=1 (utolsó letöltés: 2016. március 30.))

⁴ A Rochdale-i fogyasztási szövetkezetet 28 munkás alapította 1844-ben, a Manchester melletti Rochdale-ben. Az alapszabályában rögzített elvek mintaértékűvé váltak, amelyek később alapjaiban határozták meg a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének (Internatioanl Co-operative Alliance) a szövetkezetekről alkotott állásfoglalásait és a bennük foglalt nemzetközi szövetkezeti elveket. A Rochdale-i alapszabály elemzésére lásd: KUNCZ Ödön: A rochdale-i elvek és a szövetkezet jogi fogalmának körülírása, in: Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége, Budapest 1935, 10-30.; továbbá: BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban, Szövetkezés XXXIII. évf., 1-2 (2013) 34-61; a Rochdale-i szövetkezetre és az általuk meghatározott báziselvekre lásd még: Johnston BIRCHALL: The international co-operative movement, Manchester University Press, 1997. 3-7.; A szövetkezet jogi természetére lásd: RÉTI Mária: A szövetkezetről, mint a szociális gazdaság legmeghatározóbb tényezőiről, in: BOBVOS Pál (szerk.): Reformator iuris cooperandi: tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére., Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, 2009. 465-483.

⁵ A Rochdale-i elvek eredeti forrásanyagát a Rochdale-i szövetkezet alapszabályában és a szövetkezők által meghozott elvi határozatokat tartalmazó jegyzőkönyvben rögzítették adják.

⁶ RÉTI Mária: A magyar szövetkezeti jog szabályozási hagyományairól in: Szövetkezés, 2015./1., 20.

⁷ lásd erre 1. ljt.

A szövetkezeti működésre általában jellemző két legfontosabb alapelv és alapérték, az önsegítség (önsegély) és a kölcsönösség, a kölcsönös támogatás gyakorlati eszméit Bölöni Farkas Sándor már 1825-ben alappilléreként építi be a Gondoskodó Társaság intézményébe.⁸

Annak bemutatására és igazolásaképpen, hogy a Kolozsvári Gondoskodó Társaság magán viseli a modern szövetkezeti mozgalom leglényegesebb jegyeit, mi több az alapszabályában olyan nemzetközi szövetkezeti alapelvek kerülnek megfogalmazásra, amelyek a szövetkezeti mozgalom alapjait határozzák meg, számba veszem a társulás célját, vagyoni jogi rendelkezéseit, illetve néhány működési alapelvet, különös tekintettel a nyitott tagság, a demokratikus tagi ellenőrzés és a diszkriminációmentesség alaptételeire.

A Kolozsvári Gondoskodó Társaság célja

A Társaság elsődleges célja a tagjai vagyoni előmenetelének biztosítására irányult *„takarékgyűjtés és takaréktőkeképzés”* előmozdításával, illetve a tagok anyagi megsegítésére - rászorultságuk esetén megfelelő kölcsönök kihelyezésével.

A társaság a tagok gazdasági helyzetének előbbre vitelét az önsegítés és a kölcsönös támogatás alapelveinek érvényesülésével valósította meg. A kölcsönös támogatás elvének alkalmazásával a takarékgyűjtésen túl az apróbb, jelentéktelenebb tőkék gyümölcsöztetését is végezte, hiszen a betétgyűjtés – mint főtevékenység – mellett a tagok megtakarított pénzét egy összegben kamatozó kölcsönre helyezte ki. Ezzel a kölcsönös támogató tevékenységgel tudta biztosítani a kis összegek számára is az elérhető legmagasabb kamatot. *„Amit különben az egyes tag a maga kicsiny részével nem tehetne, vagy tenne is sikertelen lenne...”*⁹

Imreh István épp a társaság célja szempontjából minősíti takarékpénztárnak a Gondoskodó Társaságot, hiszen a társaság elsődleges célja a takarékoskosság, az eladósodottság elleni védekezés és a segélynyújtás, *„a kicsiny léptekkel haladó tőkeképzés”*.¹⁰

A társaság célja tekintetében a Gondoskodó Társaságot az határolja el az üzletszerűen szervezett klasszikus külföldi gondoskodó társaságoktól¹¹,

⁸ A kölcsönösség tekintetében lásd bővebben a Kolozsvári Gondoskodó Társaság célja pont alatt írtakat.

⁹ OBERDING, 96.

¹⁰ IMREH István: Bölöni Farkas közhasznú élete. Erdélyi múzeum 1996. 1-2 sz. 104-125.

¹¹ A gondoskodó intézetek Angliában a XVIII. században *friendly society*-k formájában terjedtek el a céheknél már korábban ismert és alkalmazott betegsegélyezés, temetkezési segély és árvagondozás területen.

hogy míg azok a biztosítási eszmét helyezik előtérbe, Bölöni Farkas a takarékosági eszmét emeli ki, és a Gondoskodó Társaság rendszerének középpontjába a keresztény felebaráti szereteten alapuló kölcsönös segítségnyújtást helyezi.

Bölöni Farkas társulási szellem és közösségi összefogás melletti elköteleződését nagymértékben befolyásolták nyugaton, elsősorban Angliában illetve Észak-Amerikában tett utazásai, ahol az angol önszegélyező társaságok (*Friendly Society*-k) és az észak-amerikai „*a szenvedő emberiség segedelmezésére alakult társaságok*” alapításait tanulmányozhatta.¹² A reformkorban általánossá vált eladósodottság és pénzügyi válság elleni védekezés volt a mozgó célja Bölöninek, amikor az „*emberiségi intézet*” – a Gondoskodó Társaság – alapköveit lerakta a Gubernium tisztviselőinek¹³ összeadott pénzéből.

A kolozsvári Gondoskodó Társaság 1825 június 30-án aláírt alapító okirata a társaság célját a következőképpen jelöli meg: „*... mindenikünk a maga rendes saláriumából, vagy egyéb jövedelmeiből, hónaponként kiki a maga lekötése szerént bizonyos summát tegyen be a magunk közül választott perceptor keze alá bízott köz-cassába. Ezáltal oly cassát igyekeztünk felállítani, melyhez mindenikünk a maga szükségeibe folyamodhassék s a maga capitalisát, s annak érdekét előregedett állapotjában segedelem gyanánt vehesse, s maradékainak, s legátusainak hátrahagyhassa.*”¹⁴

Az Alapszabályban meghatározott társasági cél tekintetében már 1825-ben körvonalazódik a szövetkezeti intézményben rejlő legmarkánsabb tulajdonság, a kettős motiváltság, miszerint a társaság nem csupán gazdasági előmenetelt kíván biztosítani tagjainak, de társadalmi státuszbeli megerősítést is, olyan kis tőke formálásával, „*melyhez vagy maga a tag nem vélt nyomorúságos állapotjában folyamodhasson, vagy*

Jogi keretét az 1834. évi *Friendly Societies* törvény adta, amely olyan egyesületeket szabályozott, amelyek bármilyen nem törvényellenes célra alakulnak, mint a kölcsönösségen alapuló halálesetekre szóló biztosítás vagy épp öregség esetére szóló támogatások. Lsd: Kuncz Ödön: A rochdale-i elvek és a szövetkezeti jogi fogalmának körülírása, in: Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége, Budapest 1935, 10-30 oldalak; A gondoskodó intézetekre lsd még: Kőváry László: A kölcsönös segélypénztárak és gondoskodó intézetek nálunk és a külföldön. Budapest 1877. A szövetkezeti gondolat csíraira az erdélyi céhek rendszerében és az önszegélyezés gondolatából lsd még: Csetri Elek: A szövetkezeti gondolat régmúltjából Erdélyben in: Szövetkezetek Erdélyben és Európában, 13-26. old. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf2612.pdf; Az európai szövetkezeti fejlődéstörténeti hagyományokra lásd továbbá: Réti Mária: Az európai szövetkezeti szabályozás fejlődéstörténetéről; Szövetkezés XXXIII. évf., 1-2. szám, 2012, 9-33.o. A magyar fejlődéstörténeti viszonylatra lásd: Réti Mária: A magyar szövetkezeti jogról - Über das ungarische Genossenschaftsrecht; Agrár- és Környezetjog, 2012/12., 3-49.

¹² CSETRI Elek, 30.

¹³ A Gubernium erdélyi vezető kormányzóhatóságot jelent. Alapításkor csak egy szűk réteget tömörített, az Erdélyi Gubernium fizetett tisztviselőit.

¹⁴ OBERDING, 100.

pedig hátramaradó özvegyének, s gyermekeinek segedelemül” szolgálhasson. A társasági célt alapvetően tehát a jövőről való gondoskodás eszméje hatotta át.

Nagy Ferenc a szövetkezet célja tekintetében a tagok egymáson való nyereszkesedésének a kizárását emeli ki fővonásként. A szövetkezet célja és hivatása szerint olyan társulási formának tekintendő, amely *„tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának ... előmozdítására alakul.”*¹⁵ A hitelszövetkezetek esetében épp az a lényeg, hogy a társulat saját tagjainak ad kölcsönt, a tag azért fordul a saját szövetkezetéhez, mert máshol hitelgényeit vagy egyáltalán nem, vagy nem megfelelően tudná csak kielégíteni.

Nagy Ferenc a nyereszkesedés kizárásának gondolatát összeköti a kölcsönösség, a szolidaritás fogalmával, amely az 1875-ös Kereskedelmi Törvénykönyvünk (továbbiakban KT) kifejezetten rögzít. A KT a 223. §-a szerint szövetkezetnek ... *„meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hitelének, keresetének vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetőleg a kölcsönösség alapján előmozdítására alakul”*¹⁶. Ennek értelmében a kölcsönösség nem csupán a tagok egymás közti viszonyára vonatkozik, de a társaság által folytatott üzletre is, hiszen a tagok a társasági üzletre nézve sem idegenek, a társasággal is üzleti viszonyban állnak. Amit Bölöni Farkas 1825-ben a felebaráti szereteten alapuló emberi gondoskodásként fogalmaz meg, Nagy Ferenc majdnem 80 évvel később az *„együtműködés önzetlenségeként”*¹⁷ aposztrofál, és a tagok egymáson való nyereszkesedésének kizárásaként jeleníti meg.

A Gondoskodó Társaság célja tekintetében megállapítható hogy, azok a szövetkezeti alapértékek, amelyek a Rochdale-i szövetkezetben is megjelentek és később a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége¹⁸ által

¹⁵ NAGY Ferenc: A szövetkezetek alapelve című székfoglaló értekezés (továbbiakban Akadémiai Értekezés), Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1906, 10.; fontos kiemelni, hogy a Kereskedelmi Törvénykönyvben szabályozott szövetkezetekre vonatkozó rendelkezések, nem juttaták megfelelően érvényre a szövetkezeti forma sajátos jegyeit. A Nagy Ferenc által kidolgozott és szövegezett 1898. évi XXIII. törvény a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről egyik célja többek között a KT (ld. alább) szövetkezetekre vonatkozó rendelkezései hiányosságainak az orvoslása volt.

¹⁶ Az 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a Kereskedelmi Törvény (KT) négy kereskedelmi társaságot nevesített: a részvénytársaságot, a szövetkezetet, a közkereseti társaságot és a betéti társaságot. Ez képezte a II. világháború előtti magyar szövetkezeti jog egyik törvényi pillérét. A KT szövetkezetekre vonatkozó szabályainak elemzésére lásd: KUNCZ Ödön: A magyar kereskedelmi és váltójog vázlat, I. rész, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1928, „Szövetkezet” címszó; NIZSALOVSKY Endre: A kereskedelmi jog jogszabályai, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1933; RÉTI Mária: A magyar szövetkezeti jog szabályozási hagyományairól, in: Szövetkezés, 2015. évi 1. szám.; RÉTI Mária: A kereskedelmi társaságok vagyoni jogi szabályairól, Jogtudományi közlöny LX. évf. 3. szám, 2005, 99-116.

¹⁷ NAGY Ferenc: Akadémiai értekezés 10.

¹⁸ A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (International Co-operative Alliance) 1895-ben angol és francia kezdeményezésre, londoni székhellyel alapított független, nemzetközi, nem-kormányzati szervezet, amely

1995-ben meghatározott szövetkezeti identitás magvát adják a Bölöni Farkas Sándor féle „emberiségi intézet” szellemiségében már megjelennek. Az 1995-ös Manchesteri Deklaráció a szövetkezeti alapértékeket a következőképp definiálja: *„A szövetkezetek az önsegély, az egyéni felelősség, a demokrácia, az egyenlőség, az igazságosság és a szolidaritás értékein alapulnak. Alapítóik hagyományát követve, a szövetkezeti tagok hisznek a becsületesség, a nyíltság és a társadalmi felelősség értékeiben és a másokért való törődésben.”*¹⁹

Fontos kiemelni, hogy a becsületesség mint alapérték a Gondoskodó Társaság tekintetében úgy jelenik meg mint a tagsági jogviszony fenntartásának egyik kritériuma. Bővebben erről a nyitott tagság és egyenlő bánásmód címszó alatt írok a dolgozatomban.

Bölöni Farkas Sándor társadalmi felelősség iránti személyes elköteleződését kiválóan szemlélteti Imreh István Bölöni Farkas közhasznú élete című munkájában. Imreh rámutat arra, hogy *„a felvilágosodás korának egyik vezérlő eszméje, a közjó szolgálata válik Farkas Sándor életvitelét is motiváló, elsodró erővé”*. Bár szűkös anyagi körülmények között élt, Bölöni, mint a polgárosodás kiemelkedő képviselője, nagyon sokat tett az erdélyi civil társadalom felvirágoztatásáért. Kezdeményezései közé sorolható Kaszinó létesítése Kolozsváron, az Erdélyi Múzeum létrehozására tett javaslata, a Nép-Lap létesítése (ami a későbbiekben Vasárnapi Újság címen működött), vívóegylet és zeneegylet alapítása. Mindezek mellett kimagasló szerepe volt a Kolozsvári Magyar Színház anyagi és szervezési támogatásában. Bölöni Farkas Sándornál a *„rászorulók támogatása, a szövetkezeti eszme, az egyén szabadsága, jogai és népe, nemzete sorsáért érzett aggodalom nem különíthető el, nem választható szét.”*²⁰

A Kolozsvári Gondoskodó Társaság vagyoni jogi rendelkezései

A visszatérítés elve

---

megalakulása óta világviszonylatban folytat a szövetkezetek tekintetében jogegységesítő és szövetkezeti elveket definiáló gyakorlatot a mindenkori társadalmi-gazdasági viszonyokra tekintettel. Jelenleg 1 milliárd tagot számlál, elérhető: <http://ica.coop>; az SZNSZ jelentőségére, történetére és alapelveinek elemzésére lásd: Johnston BIRCHALL: The international co-operative movement, Manchester University Press, 1997. Chapter two: An International Co-operative Alliance, 35-75.

¹⁹ A hatályos, az SZNSZ által deklarált nemzetközi alapelvek elemzésére lásd: RÉTI Mária: A nemzetközi szövetkezeti elvek a főbb vagyoni jogi kategóriák tükrében. Szövetkezés XXIII. Évf., 1-2. 2002; BOBVOS Pál: Magyar szövetkezeti jogtan. Egyetemi jegyzet, SZTE ÁJK – JATEPress, Szeged, 2011. 23-29.

²⁰ GUZS Ferenc: Történelmi párhuzamok 184. o. In: Erdélyi Digitális adattár: http://eda.emc.ro/bitstream/handle/10598/22420/KM_1999_03-04_181.pdf?sequence=1 , Utolsó letöltés 2016. március 30.

Kuncz Ödön az 1844-es a Rochdale-i alapszabály 22. pontjában rögzített visszatérítés gondolatát „*az egész világot meghódító nagy elvként*” aposztrofálja, és a szövetkezet gazdasági lényegét meghatározó legsarkallatosabb elvként mutatja be. „*Ez az elv ... a tengely, amely körül az egész szövetkezeti mozgalom forog.*”²¹ Olyan elv, amely a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége által kimunkált 1995-ös hatályos felsorolásnak is báziselve és a szövetkezeti vagyonjog meghatározó intézménye.

A Rochdale Plan néven elhíresült tétel azt mondja ki, hogy a szövetkezeti tagok a szövetkezet nyereséges működése esetén a nyereségből elsősorban a személyes és aktív közreműködésük alapján részesülnek és nem a szövetkezet rendelkezésére bocsátott vagyoni hozzájárulásuk mértékének arányában. A speciális nyereségfelosztási mód szerint a tag elsősorban olyan mértékben részesül a többletből, amilyen mértékben a szövetkezet szolgáltatásait igénybe vette. A Rochdale-i alapszabály 22. pontja – fogyasztási szövetkezet lévén – a tételt az alábbiak szerint fogalmazta meg: „*3,5 % kamat fizetendő mindazokra az üzletrészekre, amelyek a negyedév előtt már be voltak fizetve; a megmaradó felesleg pedig a tagok között a szövetkezetnél foganasított bevásárlásaik arányában osztandó fel.*”²²

A visszatérítés elvének gondolata az igénybevétel alapján azonban a rochdalei takácsok törekvéseit 20 évvel megelőzően már a Kolozsvári Gondoskodó Társaság alapokmányában rögzítésre került. Az alapszabály egyik legmarkánsabb intézkedése volt a társaság kamatnyereségének a tagok betétei arányában való felosztása. A közvetítői nyereség kizárása és az üzleti haszonnak a tagoknak az üzleti forgalomhoz való hozzájárulás arányában való felosztása a visszatérítés alapelvét jelenítette meg.²³

Tartalékalap / Közösségi alap

Már történeti viszonylatban is az oszthatatlan alap (tartalékalap) döntő fontosságú szövetkezeti intézmény volt, amely alapvetően megkülönböztette a szövetkezetet más kereskedelmi társaságtól, leginkább a részvénytársaságtól. A szövetkezeti vagyon egy részét azért

---

²¹ KUNCZ Ödön, 1935. 7.

²² Uo.

²³ OBERDING 97., 99.

nyilvánították oszthatatlannak, hogy „az elődök által felhalmozott vagyon és eszközök előnyeit az utódok is élvezhessék”²⁴.

A hatályos nemzetközi elveket rögzítő 1995-ös Manchesteri Deklarációban a tagok gazdasági részvétele alapelveinek egyik eleme a visszatérítés gondolata mellett a kötelező tartalék-alapok, más néven a közösségi alap képzésének az előírása. A Deklaráció 3. alapelve kimondja, hogy a szövetkezet a többletet többek között fejlesztésre fordítja, lehetőség szerint tartalék-alapok képzésével, aminek legalább egy része oszthatatlan. A „közalap” gondolata már a Gondoskodó Társaság 1825-ös alapító okiratában megfogalmazódott. A tagok ugyanis arról is gondoskodnak, hogy a társaság a tagok betétjétől elkülönített külön vagyonnal rendelkezzen. Ezen külön vagyon közalapként kerül nevesítésre, és gazdasági-jogi természetét illetően megegyezik a Manchesteri Deklarációban szabályozott tartalék-alap természetével. A társasági közalap egyrészt a tagok belépési díjából, másrészt a különböző büntetéspénzekből, illetve ajándékokból tevődött össze. A közalapot a tagok vagyonától elkülönítve kezelték, arra a tagoknak a társaság felosztatása esetén sem lehetett igényük, tehát jogi természetét tekintve az oszthatatlannak minősült. A társaság 1845. évi közgyűlésének határozata szerint a közalap a tagok között soha nem osztható fel, a társaság megszűnése esetén az valamelyik hazai közintézményre száll át alapítványként.²⁵ 1861-ben ezt a közalapot például a kolozsvári Magyar Nemzeti Színház javára kötötték le.

Kuriózumként értékelendő, hogy a társaság 1838-tól kezdődően arra kötelezte a tagokat, hogy hivatali előléptetésük alkalmával havi fizetésük 2 százalékát a közalap gyarapítására fordítsák.

Álláspontom szerint a Gondoskodó Társaság vagyoni jogi rendelkezései körében szabályozott közalap intézménye, gondolköre és funkciója tekintetében úttörőnek minősült, megelőzve a Rochdale-iek törekvéseit. A Társaság alapítói jól felismerték azt, hogy csak ilyen oszthatatlan alap képzésével tudják biztosítani a gazdasági előmenetelen – a tőkeképzésen túl – a tagjaik illetve családjaik számára azt az önzetlen gondoskodást, amely a Társaságot valóban „*emberiségi intézetté*” tette.

Figyelemreméltó ezzel kapcsolatban megjegyezni azt az értékes aktualitást, hogy az SZNSZ 2015-ös háttéranyaga²⁶ a szövetkezeti elvek felülvizsgálata körében kiemeli, ahhoz, hogy a szövetkezetek kettős

²⁴ TELLÉR Gyula: Megjegyzés a szövetkezetről. in: Szövetkezés, 2015. évi 1. szám, 14.

²⁵ OBERDING 91., 97.

²⁶ International Co-operative Alliance: Guidance Notes to the Co-operative Principles, 2015, 43.: <http://ica.coop/en/blueprint-themes/identity/guidancenotes>

céljuknak eleget tudjanak tenni, szükséges lenne, hogy a nemzeti kormányok egységesebb szabályozási módot alkalmazzanak a tartalékalapokra. Olyan szabályozásra lenne szükség, amely kellő mértékben biztosítaná a tartalékalapok oszthatatlanságát. Véleményem szerint, annak fényében, hogy a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége majdnem 200 évvel később még mindig a tartalékalapok pontosabb szabályozásának fontosságára hívja fel a figyelmet, különösen értékes a Bölöni Farkas által a Gondoskodó Társaság Alapszabályában rögzített tétel a közalap tekintetében.

A hazai szövetkezetekre vonatkozó szabályozás szempontjából külön jelentőséggel bír, hogy a KT sem tartalmazott kötelező rendelkezést a tartalékalapokra nézve, számtalan gyakorlati problémát okozva ezzel a szövetkezeti gazdálkodás kiegyensúlyozottságát illetően, és csorbítva ezzel a szövetkezeteknek nagyon sajátos jellemvonását a szövetkezeti vagyonjog tekintetében. A Kolozsvári Gondoskodó Társaság közalapra vonatkozó alapszabályi rendelkezéséhez hasonló előírást, jóval később, a Nagy Ferenc féle szövetkezeti törvényben, a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvénycikkben találunk.²⁷ A kötelező tartalékalap képzésének előírása egyrészt az eredményes működés biztosítását, másrészt a forgalombiztonság követelményét elégítette ki.²⁸

A Kolozsvári Gondoskodó Társaság néhány működési elvéről

Nyitott tagság és az egyenlő elbánás elve

A szakirodalom a rochdale-i szövetkezeti rendszer legnagyobb újítását a visszatérítés elve mellett a nyitott tagság elvének megvalósulásában látja. A Rochdale-i alapszabály ezt „*open membership*” megjelöléssel a második legfontosabb elvként szabályozta, és kimondta, hogy bárki csatlakozhatott a szövetkezethez, ha teljesítette a vagyoni hozzájárulásra vonatkozó kötelezettségét.²⁹ Az Alapszabály 13. pontja új tag felvételét csupán két tag ajánlásához és a vezetőség többségének beleegyezéséhez kötötte. A nyitott tagság rendezőelve mögött ugyanis a szabadságon alapuló szövetkezés gondolata húzódik meg, amely elvet a lehető legkisebb

²⁷ A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. törvény (Szövetkezeti Törvény) 12 -14. §§, in: Magyar Törvénytár, 1898. évi törvénycikkek, Budapest, Franklin-Társulat 1899. 118-132.

²⁸ RÉTI Mária, 2015. 39.

²⁹ BIRCHALL, 7.

mértékben kívántak korlátozni. Az ajánlás mint egyfajta korlátozás épp a szövetkezet személyegyesítő voltát erősíti, és azt a bizalmi elvet amin maga a szövetkezés gondolata, a kooperáció nyugyszik. Azt is rögzítették, hogy minden *„becsületes polgár”* tag lehet és *„a nem-kívánatos elemek távoltartása nem ellenkezik a nyitott tagság elvével”*³⁰.

A Gondoskodó Társaság Alapszabálya, megelőzve pár évvel az angolok által kimunkált és rögzített elveket, úgy rendelkezett, hogy a tagok a betéteik visszavonása mellett bármikor kiléphettek a társaságból illetve új tagok bármikor beléphettek abba, ha a belépési díjat (3 forint) befizették. A kötelező vagyoni hozzájáruláson túl, a nyitott tagsághoz kapcsolódó korlátozás csupán annyi volt, hogy az új tag felvételéről a közgyűlés – tehát a tagok összesége – döntött, illetve a tagfelvételnek feltétele volt az is, hogy az új tag az alapszabály rendelkezéseit magára nézve kötelezőnek ismerje el és az alapszabályt sajátkezűleg aláírja. A Rochdale-i szövetkezők által megjelölt erkölcsi feltétel, itt a Gondoskodó Társaságnál is megjelenik. Egy 1830-as módosítás eredményeként került az alapszabályba, hogy ha *„a tag illetlen magaviselete, vagy erkölcsi hibája miatt a társaság kisebbségére lenne, kizáratik a tagok sorából”*. A teljesség kedvéért fontos kiemelni, hogy bár nyitott tagságról volt szó a Gondoskodó Társaság megalakulásakor az alapszabály a tagságot csak kormányzatói tisztviselőknek tartotta fenn. Ez később bővült, hiszen egy 1838. évi alapszabály módosítás a tagsági jogviszony létrehozásának lehetőségét kiterjesztette a városi tanácsokra, jegyzőkre valamint ügyvédekre is, 1888-at követően pedig a többi kolozsvári lakhelyű állami tisztviselőkre és középiskolai tanárookra is. 1867-től a tagság örökölhetővé vált, mind magánszemélyek – férfiak és nők egyaránt – mind jogi személyek tekintetében. Érdekességként emeli ki Oberding József tanulmányában, hogy ilyen örökösödés útján került az Unitárius Kollégium Könyvtára a tagok sorába.

A nyitott tagság elvének tárgyalása körében fontos hangsúlyozni, hogy Kuncz Ödön ezt az elvet a kooperáció (kölcönösség) mellett az egyik, a szövetkezetek gazdasági lényegét meghatározó báziselvként értékelte és szorosán kötötte a szövetkezeti definíciókban mai napig megjelenő változó tőke elvéhez. Galovits Zoltán pedig *A magyar szövetkezeti jog* című munkájában a nyitott tagság és a változó tőke elvével kapcsolatban azt emelte ki, hogy ez a két egymással szorosán összekapcsolódó jellemvonás az, ami a szövetkezetet leginkább megkülönbözteti a többi kereskedelmi

---

³⁰ KUNCZ Ödön, 1935. 11.

és magánjogi társaságtól.³¹ A nyitott tagság elvét tulajdonképpen a szövetkezet egyik meghatározó differencia specificájaként értékelte.

Véleményem szerint a nyitott tagság elvének rögzítése a Gondoskodó Társaság alapszabályában úttörőnek minősül. Egyrészt azért, mert a nyitott tagság elve a hatályos nemzetközi szövetkezeti elvek taxációjában „önkéntes és nyitott tagság” báziselvként jelenik meg, amely magában foglalja a diszkriminációmentesség nemzetközi követelményét is. Olyan alapvető fontossággal bíró elv, amelyet az SZNSZ eddigi összes kongresszusán hangsúlyozandó tételnek tekintett, és azóta is különös ismérve a szövetkezetnek. „A szövetkezetek önkéntes szervezetek, melyek nyitva állnak – nemi, társadalmi, faji, politikai vagy vallási megkülönböztetés nélkül – mindenki számára, akinek hasznára lehetnek szolgáltatásai, és aki elfogadja a tagsággal járó felelősséget és kötelezettségeket.”

Másrészt nemzetközi jogi aspektusból, a nyitott tagság elve tulajdonképpen az ENSZ 1966-os Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában is lefektetett egyesüléshez való jog (szabad társulás jogának) kifejeződése. A nyitott tagság elve továbbá megerősíti az „általános elköteleződést minden ember alapvető méltósága iránt és jogát a szövetkezésben való részvételre”³² Megállapítható tehát, hogy Bölöni Farkas Sándor által 1825-ben megfogalmazott és a Gondoskodó Társaság rendezőelvei között megjelent alapelv a több mint 200 évvel később rögzített nemzetközi szabad társulás elvének előfutára.

A nyitott tagság harmadik jelentéstartalma pedig az, hogy bár lehetnek ésszerűségi korlátok, illetve egy-egy szövetkezetben a szövetkezeti tagságra vonatkozó feltételek, de azok a korlátok semmilyen szempontból nem lehetnek önkényesek és diszkriminatívak. Véleményem szerint alapjogi aspektusból a nyitott tagság alapelvének ez a legmeghatározóbb értéke.³³

Jóllehet a Gondoskodó Társaságban a tagság meghatározott alanyi körre vonatkozott (guberniumi tisztviselők), mely folyamatosan bővült, és a tagsági jogviszony létesítésének feltétele volt az anyagi hozzájárulás, illetve a tagsági jogviszony megtartásához egyéb erkölcsi feltételt, mint

³¹ GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog, Budapest, Pátriairodalmi Vállalat és Nyomdai Résztársaság, 1901. 28.

³² International Co-operative Alliance: Guidance Notes to the Co-operative Principles, 2015, 1., elérhető: <http://ica.coop/sites/default/files/attachments/Guidance%20Notes%20EN.pdf>

³³ GÁL Enikő: A Nemzetközi Szövetkezeti Alapelvek: hagyományok – aktualitások, az alapelvek érvényesülése a hatályos magyar szövetkezeti jogban in: Themis, az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata, 2015. december, 83-104.

például becsületességet felállították, maga a jogviszony létesítése nem volt diszkriminatív.

A diszkriminációmentesség gondolata nem pusztán korát messze megelőzően jelent meg a Gondoskodó Társaság alapszabályában és módosításaiban, de a Rochdale-i szövetkezők törekvéseit is jó pár évvel megelőzte. Bár a társaság tagjai a gyakorlatban már az alapítástól kezdve teljesen egyenlő jogokat élveztek, az 1830-as alapszabályi módosítás kifejezetten rögzítette az egyenlő elbánás elvét, miszerint *„a tagok ezen társaságot illető dolgokban egyenlőség jussával bírnak egymáshoz. Se rang, se kor, sem egyéb tekintetek senkinek elsőbbségi juszt nem adnak”*.³⁴ Az *„egyéb tekintetek”* szófordulat tág jelentéstartalommal ruházta fel az egyenlő elbánás elvét, megnyitva a férfiak és nők közötti egyenlőség távlatait is. Ezt bizonyítja a Gondoskodó Társaság alapszabályának 17 §-ban rögzített lánygyermek öröklési lehetősége a tag halála esetén.

Álláspontom szerint az 1830-ban rögzített megkülönböztető elbánás tilalma mérföldkőnek és úttörőnek számított mind az erdélyi, mind nyugat-európai viszonylatban. Különösen értékes gondolatnak minősíthető, figyelembe véve az erdélyi társadalmi viszonyokat, amelyek elsősorban még a rendiség hagyományaira és feudális viszonyokra épültek, ahol a polgárosodás gondolata még csak csírákban jelent meg. Szövetkezettörténeti szempontból pedig azért bír óriási jelentőséggel, mert a diszkriminációmentesség gondolata a mai napig meghatározó alapelve a nemzetközi szövetkezeti mozgalomnak.

A Rochdale-i elvek rendszerében az egyenlő elbánás elve több alapelv tekintetében is megjelenik, mint pl. a nyitott tagság elve, a demokratikus igazgatás elve és a politikai és vallási semlegesség elve körében. Az elvek egy része nem az alapszabályban nyert konkrét megfogalmazást, hanem az alapszabály értelmezése útján kristályosodott ki. A Rochdale-iek az alapszabály 25. pontjában szabályozott *„ez a szó <személy> vonatkozik úgy a férfi, mint a nőszemélyekre”* tételt kezdettől fogva úgy értelmezték, hogy a női tagok mindenben egyenjogúak a férfitagokkal, tehát magától értetődőnek vették a tagok közötti egyenlőség elvét, amelynek a legmarkánsabb megnyilvánulása az egy tag egy szavazat rendezőelvben jelent meg.

---

³⁴ OBERDING, 92.

A Gondoskodó Társaság szervezeti felépítése

A demokratikus tagi ellenőrzés alapelve

A Gondoskodó Társaság nem csupán működési elveiben, vagyoni jogi rendelkezéseiben és a társaságot meghatározó cél tekintetében értékelhető úgy, mint a modern szövetkezeti mozgalom előfutára, de szervezeti felépítése is ezt erősíti meg. A Társaság szervei között megjelenik a modern szövetkezet összes szerve: a közgyűlés, az igazgatóság és a felügyelőbizottság is.

A közgyűlésnek, mint a társaság legfőbb szervének hatáskörébe tartozott a tisztségviselők megválasztása, a beszámoló megvizsgálása és elfogadása, a nyereségfelosztás kérdései, az új tagok felvétele és az alapszabály módosítása.

A demokratikus tagi ellenőrzés elve is megjelenik a társaság működésében, hiszen a társaság ügyvezetését eleinte a tagok együttesen látták el, később a taglétszám növekedésével, a társaság ügyvezetése a választottságra (igazgatóságra) szállt állt. Véleményem szerint a demokratikus tagi ellenőrzés elve a szövetkezet szervezeti-működési szabályait illetően határoz meg alapvetéseket, amelyek a szövetkezeti identitás legmarkánsabb vonásait testesítik meg.

A demokratikus tagi ellenőrzés elvének megvalósulását erősíti továbbá az is, hogy a modern szövetkezetek tagsági jogviszonyához kapcsolódó tagi jogosultságok, mint a tag részvételi joga, tájékoztatáshoz való joga valamint indítványozási joga egyértelműen szabályozottak az alapszabályban. A tagoknak jogában állt a választottság ülésein megjelenni, a tanácskozásokban részt venni, felvilágosítást kérni és indítványokat tenni.³⁵

A fent említett tagsági jogviszonyból eredő jogok markánsan jelenítik meg a szövetkezeti működés specifikumát adó közös üzletkezelés, a közös ügyvitel alaptételét. Miszerint a szövetkezeti tag nem csupán használója a társaságnak, de ügyfele és tulajdonosa is egyben, aki hatékonyan vesz részt a társaság vezetésében és ellenőrzésében is.

---

³⁵ A demokratikus tagi ellenőrzés elvére lásd: GÁL Enikő, 2015. 92-93.

Összegzés

A Kolozsvári Gondoskodó Társaságot olyan gyakorlatias szükség hívta életre, mint a kispénzű állami igazgatásban dolgozó tisztségviselők hitel (kölcson) igénye. Nap mint nap merült fel a kölcsönfelvétel szükséglete, aminek akkoriban tulajdonképpen egyetlen formája létezett, az uzsorakamat.³⁶ Ez a nagyon gyakorlatias szempont vezérelte Bölöni Farkas Sándort, amikor megalapította a takarékhitelszövetkezet ismérveivel rendelkező Kolozsvári Gondoskodó Társaságot. Őt elsősorban a kevés pénzből gazdálkodó tisztségviselők boldogulása és életük minőségének jobbítása érdekelte. A Társaság megalapításakor a tagok vagyoni gyarapodásán túl a segítségnyújtás, a rászorulóknak megsegítésének gondolata motiválta. Az alapítók nem szövetkezetet kívántak 1825-ben létrehozni. De történetesen a cél, amire alapították, teljes mértékben egybeesett azzal a céllal, amire évekkel később az első szövetkezeti mozgalmak épültek. És szükségszerű volt, hogy ezen célok megvalósításához olyan működési és szervezeti elvek kapcsolódtak, amelyek a később útnak indult európai és nemzetközi szövetkezeti mozgalomra tüztek. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy 1885-ben, amikor egy belügyminiszteri leirat a Gondoskodó Társaságot az 1875. évi XXXVII tc. 223. §-ában meghatározott szövetkezetnek minősíti és a kereskedelmi cégjegyzékbe való bejegyzését rendeli el, a tagok ez megtagadják. Mivel ők még nem ismerték a kereskedelmi jogilag szabályozott modern szövetkezetet, sérelmezték azt, hogy társaságukat, *„mint nem nyereszkesre alapított társaságot, az üzérkedő kereskedelmi társaságok mintájára kereskedelmi cégjegyzésre”* utasította a belügyminiszter.³⁷

Álláspontom szerint a Kolozsvári Gondoskodó Társaság alapszabálya és az abban meghatározott működési és szervezeti elvek és vagyoni jogi rendelkezések nagyon értékesek és nagy jelentőséggel bírnak a szövetkezeti identitást is meghatározó nemzetközi szövetkezeti elvek szempontjából. Épp ezért sajnálatosnak tekinthető, hogy a szövetkezetekkel foglalkozó szakirodalom igazságtalanul mellőzte ezeket. Különösen igaz ez annak a fényében, hogy a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége közel 200 évvel később a nyitott tagság, a diszkriminációmentesség, a demokratikus igazgatás és a tartalékalapok körében jelöli meg a legfontosabb revíziós pontokat az alapelvek tekintetében. A Kolozsvári Gondoskodó Társaság *„tragikus*

³⁶ GUZS, 182.

³⁷ OBERDING, 98.

ismeretlensége folytán nem is vitt szerepet a modern szövetkezeti mozgalom történeti kifejlődésében. (...) Ha Farkas nem Kolozsvárt, hanem valahol nyugaton alapítja meg Gondoskodó Társaságát, a modern szövetkezeti mozgalom talán az ő nyomdokain indult volna meg s ma őt tisztelné az egész világ a modern szövetkezeti mozgalom atyjának”³⁸.

Oberding József szavaival lehet egyet érteni és lehet vitatkozni, de a Kolozsvári Gondoskodó Társaság úttörő voltát elvitatni nem lehet. Tanulmányomban arra tettem kísérletet, hogy bemutassam a társaság azon működési elveit, amelyek messze meghaladták az akkori, rendiségen és feudális berendezkedésen alapuló gazdasági-társadalmi viszonyokat.

A diszkriminációmentességet is magába foglaló nyitott tagság és demokratikus ellenőrzés elve, illetve a visszatérítés gondolata és a közalap intézménye teljes mértékben kuriózumnak és úttörőnek számított nem csupán az akkori erdélyi viszonyok között, de nyugat-európai viszonylatban is.

Felhasznált irodalom:

BOBVOS Pál (szerk.): Reformator iuris cooperandi: tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére., Szeged: Pólay Elemér Alapítvány, 2009.

EGYED Ákos: Gazdasági gondolkodás Erdélyben a XIX. században, in: Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX.-XX. század), Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár 2001

GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog, Budapest, PátriaIrodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1901.

IMREH István: Bölöni Farkas közhasznú élete. In: Erdélyi Múzeum 1996. 1-2. Sz

Dr. OBERDING József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság, in: Erdélyi Múzeum 1934, Új folyam 5. kötet 1-6.

SOMAI József (szerk.): Szövetkezetek Erdélyben és Európában, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, 2007.

***

---

³⁸ OBERDING, 100.

The Friendly Society of Kolozsvár: a forerunner of the modern co-operative form

The Friendly Society of Kolozsvár in the light of the International Co-Operative Principles

The Friendly Society of Kolozsvár established by Sándor Farkas Bölöni in 1825 in Transylvania plays a historical and significant role in the development of international co-operative principles. As a forerunner of the first co-operative established by the Rochdale Pioneers in 1844, the Friendly Society of Kolozsvár (hereinafter Society) was organized around the main values that gave co-operatives a distinct character, such as self-help, mutuality, solidarity and self responsibility.

The main purpose of this paper is to demonstrate that the most significant international co-operative principles – originally known as Rochdale Principles and later set forth in the Statement on the Co-operative Identity adopted by the International Co-operative Alliance – were well incorporated and embodied in the deed of foundation of the Society almost 20 years before the Rochdale Co-operative came into existence. The scope, the structure and the daily operation of the Society were based on the following principles: open membership and non-discrimination, democratic member control and economic participation of members.

As early as 1825 the Society well recognized the importance of setting up reserve funds to provide the means for the social advancement of the members by giving assistance in meeting their social and cultural needs, beyond the improvement of their living standards.

Taking into account that some aspects of the non-discrimination principle, gender equality, democratic member control and the problem of indivisible co-operative reserves have been recently declared by the International Co-operative Alliance as matters for future consideration it is at utmost importance to closely examine from a historical perspective the friendly societies/co-operatives where these principles are rooted.